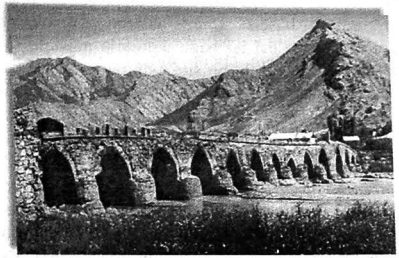

Tarix və memarlıq abidələrimiz

xalqın mərdlik və qəhrəmanlıq simvoludur

Mədəniyyət bəşəriyyətin ictimai-tarixi proseslərdə topladığı maddi və mənəvi sərvətlərin məcmusu, həmçinin onun yaradılması, təbliği və gələcək nəsillərə çatdırılması üsullarıdır.

Dünyanın şüurlu ictimai varlığı olan insanın yaradıcılığı və mənəvi fəaliyyət dairəsi bütün dövrlərdə çox rəngarəng olmuş və onlar varislik prinsipinə uyğun olaraq həmişə nəsil-dən-nəslə ötürülmüşdür. Buna görə də bəşəriyyətdə maddi və mənəvi sərvətlər toplusu yaranmışdır.

Mədəni irs xalqın varlıq şəhadətnaməsidir. Xalqın mənəvi dünyası, əxlaqı, musiqisi, folkloru, adət-ənənəsi onun mədəni irsinin bugünkü canlı timsalındırsa, tarix və memarlıq abidələri, muzey eksponatları kimi qorunub saxlanan sərvətlərimiz isə xalqımızın qədimliyi və əlçatmaz keçmişi olmaqla maddi mədəniyyətimizin əsasıdır.

Dünya mədəniyyəti xəzinəsinə nadir incilər bəxş etmiş Azərbaycan torpağı maddi mədəniyyət abidələrinin zənginliyinə görə seçilir. Mağara, Zağa, yerüstü düşərgələr kimi insan məskənləri, ox-kaman

dövrünün məhsulları, qədim və orta əsr qalaları, uzaq minilliklərin mədəni irsini qoruyub saxlamış qədim abidələr və başqa maddi mədəniyyət qalıqları, sənət nümunələri Azərbaycan ərazisində ardıcıl sosial-mədəni həyatın olmasını təsdiq edir. Azərbaycan memarlığının tarixi-mədəni əhəmiyyət kəsb edən qədim abidələri - qalalar, qəsrlər, qüllələr, türbələr, məscidlər, saraylar və başqa tikililərin bir çoxu indiyə kimi qalmışdır.

Mədəni irsin qorunub saxlanması cəmiyyət qarşısında duran ən mühüm problemlərdən biridir. Mədəni irsin saxlanması mədəniyyət abidələrinin bərpası və gələcək nəsillərə ötürülməsi çox mühüm məsələdir.

Bu və ya digər ölkənin mədəni irsinin parlaq daşıyıcıları məhz memarlıq abidələridir. Çünki onlar daha uzunömürlüdür və cəmiyyətdə baş verən bütün tarixi proseslərin izlərini özlərində əks etdirir. Memarlıq abidələri bizim mədəniyyət tariximizə simvolu, inkişafda olan qanunauyğun yaradıcılıq prosesinin nəticəsi, irsimizin ayrılmaz hissəsidir.

Bu gün sivil dünyanın diqqəti mədəni abidələrin mühafizəsinə yönəlib. Təbii ki, Azərbaycan dövləti də milli mədəniyyətimizin müxtəlif məqamlarını özündə əks etdirən abidələrin qorunmasında, bərpa-sında və gələcək nəsillərə çatdırılmasında maraqlıdır. Son zamanlar abidələrə dövlətin qayğısı və ictimaiyyətin marağı xeyli artmışdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə bu sahədə müxtəlif tədbirlər həyata keçirilib. Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı, dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycan abidələrinin taleyi ilə bağlı dəfələrlə müxtəlif sərəncamlar imzalayıb, bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinin təşəbbüskarı olub. Prezident İlham Əliyev 2 aprel 2007-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında monumental heykəltəraşlıq abidələri, xatirə, memorial və memarlıq kompleksləri haqqında" sərəncam imzalamışdır. Həmin sərəncamda deyilir: "Ölkəmizin müxtəlif guşələrində ucaldılan monumental heykəltəraşlıq abidələri, xatirə, memorial və memarlıq kompleksləri bu gün artıq şəhər və kəndlərimizin gələcəyini ayınlmaq hissəsinə çevrilmişdir. Yüksək estetik dəyərə malik olan, milli-mənəvi irsə və tarixi keçmiş dərin ehtiram duyğusu oyanan bu əsərlər Azərbaycan heykəltəraşlıq və memarlıq sənətinin gözəl nümunələridir".

"Tarixi abidələrə" memarlıq, bədii dəyəri olmayan və yalnız müəyyən tarixi hadisələr və şəxsiyyətlərdən xəbər verdiyi üçün maraqlı doğuran tikililər aid edilə bilər. Lakin bu xüsusi dəyər çox vaxt "memarlıq abidəsi" adı altında dövlət siyasətinə daxil edilmiş bədii əhəmiyyətli abidələrə də aid edilir. Müəyyən hadisələrlə bağlı ucaldılmış tikililər (zəfər tağları, obelisklər, abidə-məbədilər və s.) xüsusi kateqoriya təşkil edir. İncəsənətin bir qolu olaraq özündə mühəndis-texniki anlayışları cəmləşdirən memarlığın spesifikasiyası onun ayrı-ayrı nümunələrində istehsal qüvvələrinin inkişaf səviyyəsini görməyə imkan yaradır. Mühəndis biliklərinin gerçəkləşməsi, maddi istehsalın məhsulu olmaqla keçmişin qorunmuş tikililərinin tipoloji xüsusiyyətləri həmin dövrlərin həyat və məişət tərzini haqqında qiymətli informasiya daşıyır. Bu nöqteyi-nəzərdən qədim tikiliyə maddi mədəniyyət abidəsi kimi baxılır.

Maddi mədəniyyət abidələri xalqın mənəvi keyfiyyətlərini özündə təəcəssüm etdirir. Xalqımızın uzun illər boyu şəərəfli, tarixi qəhrəmanlıq yolu, nai-

liyyyətləri öz əksini maddi mədəniyyət nümunələrinə də tapmışdır.

Azərbaycan ərazisi müdafiə tikililərinin, feodal qəsrələrinin, möhkəmləndirilmiş şəhərlərin, müdafiə sədlərinin çoxluq təşkil etdiyi bir ərazidir. Xanlıqlar dövründə bir tərəfdən xanlara məxsus saray binaları və o biri tərəfdən tez-tez baş verən daxili toqquşmalarda və xarici işğalçılara mübarizədə əhəmiyyəti olan müdafiə tikililəri inşa edilirdi.

Ümumiyyətlə, istehkamlar, müdafiə qalaları hüner, mərdlik və qəhrəmanlıq simvoludur. Tarixdən məlumdur ki, əsrlər boyu Azərbaycan yeraltı sərəvətlərinin və münbit torpaqların bolluğunu bilən yadellilər yurdumuza dönə-dönə basqın etmiş, hər vaxtla onu zəiflətməyə çalışmışlar.

Koroğlu qalası

Qeyd etdik ki, Azərbaycan çox qədim tarixə malik olan memarlıq abidələri - istehkamlar, müdafiə qalaları, qüllələr, körpülər və s. ilə zəngindir. Belə qədim və möhtəşəm qalalardan biri Gədəbəy ərazisində yerləşən Koroğlu qalasıdır. Koroğlu qalası Qala kəndinə Miskinli kəndi arasındakı hündür bir qayanın başında ucalır. Qalanın qərb tərəfi sıldırım qayalıqdan ibarətdir. Qalanın şərq və cənub tərəfində qədim yaşayış yerlərinin xarabalıqları nəzərə çarpır. Şimal tərəfində isə dağın üstü boyu ensiz çəmən zolağı ucalır. Burada qədim əkin yerlərinin izi görünür. Qədim zamanlarda tikilən qalalar və bürclər böyük hərbi xarakter daşdığı üçün belə tikililər əsasən qaya başında, yaxud hündür, əlçatmaz yerlərdə tikilmişdir. Bu xüsusiyyətlər Koroğlu qalasına da aiddir. Qalanın divarları daşla hörülmüşdür. Koroğlu qalası ucaldılan zaman bənnalar ayaqaltılarının pillələrini divarların içərisinə bərkətdikləri üçün dayaqlardan istifadə edilmişdir. Koroğlu qalasının tikən memar onun müdafiə əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirmiş, elə buna görə də qalaya yeganə giriş qapısı qərbə doğru olan hündür qayalığın üstündə qoyulmuşdur. Qapı ilə qayanın arası o qədər yaxındır ki, oradan iki atlım yanaşı gətməsi təhlükəlidir. Məhz qala qapısının qayalığın başına açılması düşmən həmləsini zəiflətmək üçün hərbi əhəmiyyət daşıyır. Deyilənə görə, qalanın sıldırım qayalığın dibinə gedib çıxan gizli yolu vardır. Həmin yolun qayalıqda doğru açılması mühasirədən çıxmaq istəyərkən və yaxud həmin yol vasitəsilə ətrafla

əlaqə yaradarkən düşməni duyuc salmamaq üçün nəzərdə tutulmuş. Göründüyü kimi, ölkəmizin ərazisindəki başqa qalalar kimi Koroğlu qalasının da böyük müdafiə əhəmiyyəti olmuşdur. Koroğlu qalaları Türkiyə, İran, Orta Asiya, Cənubi Qafqazda və o cümlədən Azərbaycanın Şəmkir, Gədəbəy və başqa rayonlarında vardır. Koroğlu qalalarının uc yerlərdə, əlçatmaz yerlərdə tikilməsi onların səciyyəvi cəhətidir. Şəmkir şəhəri yaxınlığındakı Koroğlu qalası hündür təpə üstündə yerləşməsi nəzərə alınaraq yonulmuş daşdan tikilmişdir.

Gədəbəy ərazisində qalalar, körpülər və bir çox gözətçi məntəqələri də mövcuddur. Gözətçi məntəqələri daha çox hündür və görkəmli yerlərdə inşa olunmuşdur. Dağın zirvəsindən ətraf yollar və qalalar aydın görünür. Düşmən həmləsinin qarşısını vaxtında almaq üçün burada keşikçilər növbə çəkmiş, düşmən gələrkən ocaq yandırmışlar.

Dəmirqapı Dərbənd

Yenilməzlik, keçilməzlik örnəyi, el-yurd dəyəni kimi dillər əzbəridir. Dörd bir yanda öz möhtəməliyi ilə ad çıxarmış bu əzəmətli qapılara görə ərəblər Dərbəndi "bab-əl-bab" yəni "qapılar atası" adlandırmışlar. Çətin, keçilməz dağ keçidi olduğundan bu yerə dərbənd deyiblər. Dar bənd Dərbənd kimi tarixin yaddaşına bir yolluq yazılıb. Əski çağların tarixi qaynaqları Dərbənd qapılarının sayını on bir olduğunu göstərir. Əfsus ki, bu əzəmətli qapılardan beş qədim qapı bizə yadigar qalıb. Dərbəndin cənub divarının baş tərəfində əzəmətli qala qapısı dayanıb.

Narın qalaya daxil olan ensiz yol buradan keçir. VI yüzillikdə inşa edilmiş qala qapısı XVII yüzillikdə Azərbaycan Səfəvi hökmdarı Şah Abbasın göstərişilə əsaslı şəkildə təmir olunaraq möhkəmləndirilib. Qapının yuxarisində ərəb əlifbası ilə daşa döyülmüş "Şah Abbas" sözü də bu səbəbdən yazılıb. Qaynaqlardan bəlli olur ki, bir müddət bu qapıya Şah Abbas qapısı da deyilib.

Cənub divarının yuxarıdan aşağıya ikinci girəcəyi Boyat qapısıdır. Boyat qapısından bir qədər aşağıda Orta qapı yerləşir. Tarix araşdırıcıları onu bu qapılardan ən qocamanı sayırlar. İncə memar zövqü və sənətkar bəna əli ilə tikilmiş Orta qapı qədim Şərq memarlığına xas orijinal naxışlar və zərif ornamentlərlə zəngindir. Nəhəng şir fiquru onun möhtəşəmliyini iki qat artırır.

Cənub divarından əks tərəfdə şimal divarı boyunca üç qapı görünür. Birincisi Narın qalının ətrafındakı carçı qapısıdır. IX yüzillikdə tikilmiş bu qapıdan başlıca olaraq carçı uca səsli Dərbənd hökmdarlarının buyruq və fərmanlarını qaladan aşağıdakı məhəllələrin carçılarına car çəkərək çatdırarmış.

Şimal divarının girəcəyi Qırxlar qapısıdır. VI yüzillikdə inşa edilmiş Qırxlar qapısı 1438-ci ildə Azərbaycan hakimi Şirvanşah İbrahim Xəlilullahın göstərişilə əsaslı şəkildə bərpa olunub. Tarix boyunca Azərbaycan qədim məhəlləri sırasında önəmli yerlərdən birini almış Dəmirqapı Dərbəndin dünənimizlə bağlı hər daşı bizim milli mənəvi sərəvətimizdir. Onu qoruyub gələcək nəsillərə çatdırmaq hər birimizin mənəvi borcudur.

Bəlləbur qalası

Bəlləbur qalası Lənkəran şəhərindən 9 km cənub-qərbdə Bəlləbur kəndi ərazisində sıx meşəliyin içində yerləşir.

Orta əsrlərin bütün qalaları kimi Bəlləbur qalası da yadelli işğalçılardan qorunmaq üçün tikilmişdir. O, yüksəklikdə yerləşdiyi üçün həm də gözətçi məntəqəsi rolunu oynamışdır. Qəfil düşmən basqınlarını ilk dəfə buradan görüb el-obaya xəbər verirdilər.

Dəniz səviyyəsindən 1300-1400 metr yüksəklikdə ucalan bu qaladan ətrafdan keçən ticarət yolları aydınca görünürdü. Bəlləbur qalasının özülü möhkəm çay daşları ilə inşa edilmişdir. Səkkiz bürçdən ibarət olan qala divarları isə eni uzununu eyni ölçüdə olan kvadrat kərpiclərlə tikilmişdir. Bu kərpiclər Dəvəçi rayonu ərazisində eramızın IV-V əsrlərində inşa edilmiş Çıraqqalının və Gədəbəy rayonu ərazisindəki V-VI əsr Qız Qalasının kərpiclərinə uyğun gəlir. Lakin həmin qalalardan fərqli olaraq Bəlləbur qalası daha çox dağdılmışdır. Tarixboyu baş verən müharibələrdə qalalar da canlı insan kimi düşmən hücumlarına və dağıdıcı silah, top zərbələrinə sinə gərək dözmüş, partlayıcı maddələrin və həmçinin şimşək, qar, yağış, külək, zəlzələ və s. bu kimi təbiət qüvvələrinin təsiri ilə dağlıb tökülmüşdür.

Bəzi materiallardan aydın olur ki, Bəlləbur qalası atəşpərəstliyə etiqad dövründə tikilmişdir. Burada divarlar üzərində atəşpərəstliklə əlaqədar təsvirlər tapılmışdır.

Bəzi məlumatlara görə, Bəlləbur qalasının eramızın IV əsərində tikildiyi ehtimal olunur. Bu da təx-

minən İran-Roma müharibəsi dövrünə təsadüf edir. Bəlləbur qaləsindəki ən böyük dağıntı təxminən ərəb işğalı dövrünə təsadüf edir. Burada Babəkin adı ilə bağlı əfsanə də yayılmışdır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan torpağı xalqın mərdlik, qəhrəmanlıq və dəyanət simvolu olan belə tarix və memarlıq abidələri ilə zəngindir. Bu abidələrin təbliği, istifadəsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Bu məqsədlə biz ölkənin bütün rayon və şəhərlərində, kənd və qəsəbələrində çalışan mədəniyyət müəssisələri işçiləri üçün hazırladığımız ilkin tövsiyələrimizi təqdim edirik.

Hesab edirik ki, xalqımızın tarixini öyrətmək, vətənpərvərlik hissələrini daha da gücləndirmək, maddi-mədəni abidələrimizin taleyi ilə bağlı məlumatları çatdırmaq məqsədiylə hazırladığımız tövsiyələr təcrübəli mədəniyyət işçiləri və təşəbbüskar təşkilatçılar tərəfindən nəzərə alınacaqdır.

Sərgi

Mədəniyyət müəssisələrində təşkil edilən sərgilər və foto-sərgilər əyani təbliğat işinin ən geniş yayılmış formalarından biridir. Yalnız müəyyən bir binada nümayiş etdirilən sərgilər sabit sərgi və ya stasionar sərgi adlanır.

Stasionar sərgilərin təşkilində kiçik ölçülü eksponatlar nümayiş etdirilə bilər. Sərgidə həcmli əşyalar nümayiş etdirildikdə bunlar həcmli sərgi adlandırılır. Tarix və memarlıq abidələri adətən iri həcmli, yeni monumental əsərlərdir. İri həcmli sərgilərdə həcmli eksponatlar modellərdən, maketlərdən, mulyajlardan (mumdan, gipsdən və s. hazırlanmış model) və təbii məhsullardan geniş istifadə olunur. İri həcmli sərgilər nümayiş etdirilərkən ekspozisiyanın tərtibatında, qurulmasında, texniki avadanlıqların yerləşdirilməsində çətinlik yaranmasını təmin etmək məqsədilə stasionar şəkildə keçirilməlidir.

Sərgidə nümayiş etdiriləcək ekspozisiyanın quruluşuna da diqqət yetirmək lazımdır. Burada nümayiş etdiriləcək əsərlər sərginin məzmunu və mahiyyətini açmalı, mövzunu tam əhatə etməlidir.

Bununla yanaşı səyyar sərgilər də təşkil edilə bilər. Bu sərgiləri bir yerdən başqa yerə daşımaq və ardıcıl surətdə nümayiş etdirmək olur. Belə hallarda eksponatları elə lövhələrlə vururlar ki, onları hər hansı bir binada və hətta açıq havada qur-

maq mümkün olsun. Eksponatlar və tərtibat möhkəm olmalıdır. Səyyar sərgilər müxtəlif forma və şəkildə: kartondan, fanerdən, qatlanan lövhələrdən və s. ola bilər.

Sərgilərin təşkil edilməsində foto-şəkillər böyük əhəmiyyətə malikdir. Foto-şəkillərin altında izahlı mətnlər olmalıdır. Bu işdə foto-montajlardan geniş istifadə etmək olar. Foto-şəkil digər foto-şəkil ilə, rəsmlə və mətnlə əlaqələndirmək olar. Foto-montaj foto-şəkilin ən mühüm hissəsini kəşib başqa şəkillərlə əlaqələndirmək imkanı verir.

Foto-montaj vasitəsilə abidələrimizin əvvəlki variantı ilə indiki variantı arasında müqayisə aparmağa böyük imkan yaranacaqdır. İşğal olunmuş ərazilərimizdə məhv və məhkum olmuş abidələrimizin indiki taleyi bizi narahat etməyə bilməz.

Məhz bu məqsədlə təşkil edilən sərgilərdə bu məsələni işıqlandırmaq üçün foto-montaj vasitəsilə işğal olunmuş ərazilərimizdə mövcud olan abidələrin əvvəlki görkəmi və indiki dağıdılmış, məhv edilmiş variantı nümayiş etdirilə bilər. Eyni zamanda, bu üsulu digər ərazilərimizdə mövcud olan abidələrə də tətbiq etmək olar.

Mövzuları sərgidə daha müfəssəl işıqlandırmaq üçün mətnli materiallardan: sitatlar, mövzuya uyğun kitablardan götürülmüş qısa parçalardan, kiçik fakt məlumatlarından, qanun və qərarlardan istifadə edilə bilər.

Sərgini məktəbli və yeniyetmələrin əl işlərindən təşkil etmək olar. Sərgidə hər bir bölgə, rayon və şəhərlərdə mövcud olan, xalqın vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq ideyalarını qoruyub saxlayan tarix və memarlıq abidələrinin maketləri, kiçik modelləri nümayiş etdirilə bilər.

Turizm ekskursiyasının təşkili

Bu tip ekskursiyalar kompleksin yerləşdiyi yerin xüsusiyyətlərinə uyğun hazırlanmalıdır. Turizm ekskursiya komplekslərində, milli adət-ənənələrin təbliğinə, milli vətənpərvərlik hissələrinin aşılmasına daha çox diqqət yetirilməlidir.

Ekskursiya zamanı ekskursiyaçılara tariximizdən, tarixi mədəniyyət abidələrindən, əhalinin sosial, ictimai vəziyyətindən, dövrün işyasi-iqtisadi, mədəni həyatından imkan daxilində ətraflı məlumat verilməlidir. Məsələn, paytaxtda turist ekskursiya kompleksinin əməkdaşları turistləri ekskursiya zamanı ilk növbədə hamı üçün müqəddəs yer sayılan Şe-

hidlər Xiyabanına ziyarətə aparmalı və orada vətən yolunda, torpaq yolunda, sərhədlərimizin toxunulmazlığı uğrunda canlarını qurban vermisi qəhrəman oğul və qızlarımızın ölməz ruhunu yad etməlidirlər. Orada turistlərə Bakıda 1990-cı ilin 20 yanvarında baş vermiş faciə haqqında məlumat verilməlidir.

Sonra Bakımızın nadir tarixi incisi olan Qız qaləsinə getmək olar. Burada turistlər konkret faktlarla Bakının tarixi, İçərişəhərin qala divarlarının yadelli işğalçılara, qəsbkarlara qarşı mübarizəsi haqqında rəvayətləri eşidər, Bakı xanlığından, Bakı xanının və onun xanımının şəhərin müdafiəsində göstərdikləri şücaətdən, qəhrəmanlıqdan və s. haqqında maraqlı məlumatlar ala bilərlər.

Ekskursiya zamanı turistlərə həmçinin uzaq və yaxın keçmişdə müxtəlif müharibələrdə və işğalçılarda İçərişəhərin mövqeyi aydınlaşacaqdır. 1918-ci ildə erməni-müsləman müharibəsi zamanı İçərişəhərin vəziyyəti barədə aydın məlumat verilməlidir.

Elmi-maarif ekskursiyaları

Ekskursiyalar bilik dərəcəsini genişləndirmək üçün ən yaxşı vasitələrdən biridir. Ekskursiyalar elmi bilikləri əyani surətdə təbliğ etməyə imkan verir. Elmi tədris məqsədilə edilən ekskursiyalar məktəb yaşlı uşaqlar və yeniyetmələrə tarix fənninin əyani vasitələr təbliğinə xidmət edir.

Hər bir rayon, şəhər mədəniyyət müəssisələrində elmi bilik ekskursiyaları üçün öz ərazisində çoxlu maraqlı obyekt və mövzular tapa bilər.

Bir çox yerlərdə tarixi ekskursiyalar üçün çoxlu maraqlı mövzular tapmaq olar. Tarixi abidələr, qədim tikililərin qalıqları, arxeoloji qazıntılar, vətənin azadlığı uğrunda döyüşlərdə həlak olmuş qəhrəmanların, müəyyən tarixi hadisələrin əbədləşdirilməsi məqsədilə ucaldılmış xatirə abidələri, kompleksləri- bütün bu materiallar tarixi biliklərin təbliğ edilməsi üçün yüksək dəyərli materialdır.

Ekskursiya zamanı ekskursiya rəhbəri hər bir abidə barəsində, onların yaranma tarixi, zərəreti, tarixi hadisələrlə bağlılığı, coğrafi xüsusiyyətləri barədə ekskursiyaçıları məlumatlandırmalıdır. Ekskursiya rəhbəri tarix elmini bilən ixtisaslı şəxslərdən təyin edilməlidir.

Ekskursiyanın sonunda sual-cavab metodu vasitəsilə ekskursiyaçıların əldə etdikləri bilik vəziyyəti müəyyən etmək olar.

Tematik gecə

Gənc və yeniyetmələr arasında vətənpərvərlik təربiyəsinin formalaşması məqsədilə tematik gecələr təşkil etmək olar. Tematik gecələr uzun müddət və hər tərəfli hazırlaşmağı tələb edir. Mövzu müəyyən edildikdən sonra mədəniyyət müəssisəsinin işçisi mövzu ilə yaxından tanış olmalı, sənədi material, maraqlı faktlar əsasında tədbirin ssenarisini tərtib etməlidir. Dinləyicilərin yaş təbəqəsi nəzərə alınmalı, həmçinin onların dünyagörüşünün formalaşmasına, ölkəmizin tarixi keçmişinə yaxından bələd olmasına, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik hissələrinin aşılmasına xidmət etməlidir.

Adətən gecə kiçik məruzə və mühazirə ilə başlayır, sonra gecədə iştirak edən ziyalı fəalları qabaqcadan hazırlanmış bir neçə çıxışları olur ki, bu da gecenin mövzusunı genişləndirir. Tədbir keçirilən bina gecenin əsas mövzusunun əks etdirən xüsusi şüarlar, plakatlar, foto-montajlar ilə bəzədilir.

Çox vaxt gecələr üçün sərgilər, kitab vitrinləri hazırlayır, məsləhət görülməli ədəbiyyatın siyahısını asırlar. Sərgilərdə məsləhət-konsultasiya keçirilir.

Gecə vətənpərvərlik mövzusunda təşkil edilmiş sənədi, elmi-kütləvi, bədii kino-filmlərin göstərilməsi ilə və ya bədii öz-fəaliyyət dərnəklərinin konserti ilə qurtarılır.

Ədəbi-bədii gecə

İyirmi altı iyul-Ordu günü münasibətilə ədəbi-bədii gecə təşkil etmək olar.

Uzaq tarixdən məlumdur ki, dövlətlər həmişə qanlı müharibələr sayəsində yaranıblar. Hər bir dövlətin var olması, mövcudluğu, müstəqilliyi onun ordusu sayəsində mümkündür. Tədbirdə Milli ordunun yaranma tarixindən bəhs edilməli, qədim dövrdən bu günə qədər xalqımızın keçdiyi tarixi inkişaf mərhələləri, istər keçmiş xalq qəhrəmanlarımız, istərsə də indiki milli qəhrəmanlarımız barəsində məlumatlar verilməlidir. Gecə gənc və yeniyetmələrin vətənpərvər ruhda tərbiiyə olunmasına və vətəndaşlıq hissələrinin formalaşmasına, vətənə sevgi hissi oyatmağa xidmət etməlidir.

Bu informasiyalar çatdırıldıqdan sonra həmin hadisələrlə əlaqəli olan tarix və memarlıq abidələri barəsində məlumat verilməli və sənədi filmlər, slayd-təqdimatlar nümayiş etdirilə bilər.

Eyni zamanda, gecə keçirilən bina mövzuya uyğun bədii tərtibata malik olmalıdır. Divarlar döyüş

səhnələrini, həmin döyüş səhnələrinin baş verdiyi ərazi-qalaları, müdafiə tikililərini əks etdirən şəkillərlə bəzədilmişdir

"Abidələr maddi-mədəni irsimizdir"

Mərdlik və qəhrəmanlıqla yığılmış tariximiz, qanlı-qadalı keçmişimizin şahidləri olan qalalar, qüllələr, qəsrlər, tarixi hadisələr və günlərlə bağlı ucaldılmış xatirə abidələri və kompleksləri barədə söhbətlər aparmaq olar.

Xalqın məişətini, həyat tərzini əyani nümayiş etdirən bu abidələr barəsində geniş açıqlamalar vermək lazımdır. Həmçinin, digər dünya xalqlarına məxsus olan abidələrlə vətənimizə məxsus olan abidələrin müqayisəli şərhini aparmaq daha yaxşı olardı. Məsələn: Qədim Misir, Yunan, Roma tarixindən məlumdur ki, döyüşdən qələbə ilə dönen cəngavərlər, imperatorlar qələbə şərəfinə zəfər tağları, qələbə tağları, akrapollar ucaldırdılar. Qədim Çində köçəri monqolların hücumlarının qarşısını almaq məqsədilə müdafiənin möhkəmləndirilməsi üçün Böyük Çin səddi çəkilmişdi.

Noticədə bu təhlil, müqayisəli şərh həm dünyagörüşün formalaşmasına, həm də dünya xalqlarının tarixi ilə yaxından tanış olmağa, milli mədəniyyətimizi, tariximizi mükəmməl dərk etməyə zəmin yaradacaqdır.

Söhbət zamanı əyani vəsaitlərdən istifadə etmək mövzunu daha yaxşı mənimsənilməsinə, qavranılmasına köməklik göstərəcəkdir.

Divarlara tablolar vurmaq və ya divarlara vurulmuş rəflərin üstünə gipsdən, tuncdan və çuqundan hazırlanmış heykəltəraşlıq nümunələri, büstlər qoymaq, giriş hissəyə isə mövzu ilə əlaqəli plakatlar vurmaq olar.

"Keçmiş yaşadaq, gələcəyi quraq"

Tarix və memarlıq abidələrinə qarşı münasibət, onların mühafizəsi, təbliğat səviyyəsi, bugünkü əhəmiyyəti ilə bağlı mövzular ətrafında müzakirələr aparmaq olar. Eyni zamanda, bu gün erməni qesbkarlığı nəticəsində dağıdılmış, məhv edilmiş abidələr, onların bugünkü və gələcək taleyi barəsində də müzakirələr aparılmalı və müzakirənin nəticələrindən əməli işdə istifadə edilməlidir. Müzakirə zamanı mövzunu digərləndirilməsi məqsədilə mövzu ilə əlaqəli şəxslər: Vətən müharibəsi veteranları, Qarabağ müharibəsi iştirakçıları və mütəxəssis şəxslər, memar və heykəltəraşlar dəvət oluna bilər. Həmçinin, müza-

kirənin mövzuya aid sənədi film ətrafında da keçirilməsi mümkündür. Müzakirə 8-10 dəqiqəlik başlanğıc və ya giriş söhbət ilə başlanmalıdır

Müzakirə burada iştirak edənlərin fikir mübadiləsi, hamının fəal iştirakı və irəli sürülən məsələyə münasibətin aydınlaşdırılması şəraitində keçirilməlidir.

"Tarixin əks-sədəsi"

Xatirə gecələrini tarixi günlərlə bağlı təşkil etmək olar. 1918-ci il 31 Mart soyqırımına, 1941-1945-ci il Vətən müharibəsinə, Qarabağ müharibəsinə həlak olmuş şəhidlərin xatirəsinə həsr edilmiş xatirə gecələri keçirilə bilər. Gecəyə müharibə iştirakçıları-veteranlar və əlillər, şəhid ailələri dəvət edilməlidir.

1918-ci il 31 Mart soyqırımını, həmin soyqırımda Bakıda İcərişəhər qala divarlarının müdafiə əhəmiyyəti, 1941-1945-ci illərdə Vətən müharibəsinə ölkəmizin göstərdiyi dözümlülük, Azərbaycan özlərlərinin qəhrəmanlığı haqqında danışıq, həmçinin şəhidlərin onların şərəfinə ucaldılmış xatirə kompleksləri, Həzi Aslanov, Mehdi Hüseynzadə kimi qəhrəmanlarımızın heykəlləri, 1990-cı il 20 Yanvar faciəsi və Qarabağ müharibəsinə xalqımızın başına gətirilən faciələr və hal-hazırda onların uyduqları məzarlıq-Şəhidlər Xiyabanı və Xiyabanda ucaldılmış xatirə kompleksi barədə məlumat vermək lazımdır.

Tədbirdə müharibə iştirakçıları və veteranlar müharibə ilə bağlı öz fikirlərini və təəssüratlarını tamaşaçılarla bölüşmək üçün çıxış edə bilərlər. Gecə bədii özəlliyət kollektivlərinin çıxışı ilə yekunlaşdırıla bilər.

"Qərinələrdən gələn səs"

Sərgi müsabiqəsi 18 aprel "Abidələrin mühafizəsi günü"nə həsr edilə bilər. Mədəniyyət müəssisələrində fəaliyyət göstərən bədii özəlliyət dərnəkləri tərəfindən gənclərin və yeniyetmələrin əl işlərindən ibarət sərgi müsabiqəsi təşkil etmək olar. Müsabiqə təşkil edilərkən iştirakçılar yaş kateqoriyasına görə bölünməlidir.

Müsabiqədə nümayiş etdiriləcək əl işləri rəsmlərdən və ya abidələrin model, maket və ya mulyajlarından ibarət ola bilər.

Sərgidə mövzu ilə əlaqəli plakatlar, şüarlar, siqetlar, elanlar olmalıdır.

"Abidələr xalqın varlıq timsahıdır"

Gələcək nəslin mədəni irsə nə dərəcədə bələd olduğu, vətənimizin tarixinə, keçmişinə və bu tarixi özündə qoruyub yaşadın abidələrimizə qarşı münasibətin hansı səviyyədə olduğuunu bilmək üçün anket-sorğu keçirilə bilər. Anket-sorğunu ümumtəhsil müəssisələrində aparmaq olar. Anket-sorğu həyata keçirilərkən uşaqların yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Sorğunu keçirməzdən öncə anket-sorğunu məqsədi, mövzu barəsində qısa anlayış, açıqlama verilməlidir. Məlumat çatdırıldıqdan sonra anket-sorğunu həyata keçirmək olar. Təxmini olaraq sualları bu qayda üzrə tərtib etmək olar:

-Siz abidələrimiz barəsində nə bilirsiniz?

-Yaşadığımız ərazidə hansı tarix və ya memarlıq abidəsi var?

-Memarlıq abidələrindən hansını görmüsünüz?

-Müharibə qəhrəmanlarına həsr olunmuş abidələrdən hansını tanıyırsınız?

-Abidələr nə kimi əhəmiyyət daşıyır?

Sorğu həyata keçirildikdən sonra onun barəsində fikir mübadiləsi aparılmalı, nəticələri təhlil ediləli və qiymətləndirilməlidir.

"Danışın daşlar"

Tematik gecəni qürbətə qalan abidələrimizin ətrafında keçirmək olar. Məsələn: İrəvan qalası, Dərbənd qalası və s. bu kimi abidələrimiz indi ölkə sərhədlərimizdən kənarəda yerləşir və unudulmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalıb. Eyni zamanda, işğal altında olan torpaqlarımızda qalmış abidələrimizdən bəhs edən gecə keçirmək zəruridir. Gecədə dinləyicilərə abidələrə həsr olunmuş maraqlı hekayə, əfsanə, şeir və mahnılar təqdim etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ərazisində dağntılar şəklində bir çox abidələr mövcuddur. Bu abidələrə bir sıra müdafiə tikililəri, qəsrlər, məbədlər və s. daxildir. Həmin abidələrin qalıqlarının konservasiya edilməsi və turist marşrutlarına salınması çox təqdirəlayiq bir hal ola bilər.

İstifadədə olan memarlıq abidələrinin üstünlük

təşkil edən utilitar dəyəri onların bədii və tarixi dəyəri ilə düz mütənasib asılılıqdır. Abidələrə bu və ya digər müasir funksiyaların verilməsi onların daimi qorunması və saxlanması üçün lazımi şərtlər yaradır. Bundan əlavə, son zamanlar daha çox qeyd ediləli kimi, abidənin praktiki istifadəsi onların muzey əşyalarına xas olan müasir şəraitdən təcrid olunmasının qarşısını alır və cəmiyyətin fəal həyatına qoşulmasına imkan yaradır.

Abidələrlə geniş kütlənin daha yaxından tanış olması üçün onların yalnız bir funksiyaya xidmət etməsi-muzeyləşməsi çox vaxt rast gəlinən yeganə variantdır. Abidənin muzeyləşdirilməsini onun muzey məqsədləri üçün istifadəsindən fərqləndirmək lazımdır: muzeyləşdirilmiş abidədə eksponatlar yerləşdirilmir, o özi əsas və çox vaxt yeganə eksponat kimi çıxış edir.

Muzeyləşdirilmiş abidələrin sayı çoxdur: bunlar Şirvanşahlar, Qız qalası, Atəşgah, Məminə xatun türbəsi və s. ola bilər. Lakin hətta ən görkəmli abidələr belə müəyyən şəraitdə praktiki istifadə funksiyasını daşımaldır.

Bu halda yeni funksiyanın məzmunu abidənin sosial və mədəni əhəmiyyətini cavab verməlidir. Nümunə kimi Bakıda Kirxa binasının Kamera-konsert zalı, M.Muxtarovun evinin Səadət sarayı, H.Z. Tağıyevin evinin Tarix, Deburun şəxsi malikanəsinin İncəsənət muzeyi kimi istifadəsini göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, abidələrin müəyyən müasir və yeni funksiyaları zamanı onların mədəni-ictimai müəssisələr, muzeylər, konsert və müəzərlər zalları kimi istifadə olunmasına daha çox üstünlük verilir. Bu halda geniş ictimaiyyət tarix və memarlıq abidələrinin bədii dəyəri ilə daha yaxından tanış olması üçün şərait yaranır.

● Elnarə HACIYEVA,
Mədəniyyətəşinastlıq üzrə
Elmi-Metodiki Mərkəzin
Mədəni İrs Şöbəsinin
əməkdaşı

Ədəbiyyat

1. Zahidə Məmmədova - Memarlıq abidələrinin bərpasının əsasları - Bakı, 2004.
2. Q.M.Əlizadə - Azərbaycan xalq memarlığı XIX-XX əsrlərdə - Bakı, 1958.
3. Ə.V.Salamzadə - Azərbaycanın memarlıq abidələri - Bakı, 1958.
4. Müasir Azərbaycan memarlığı və incəsənəti - Bakı, 1992.